



PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA

xalqaro ilmiy-metodik jurnal

4(6)

2023





ISSN 2181-3787
E-ISSN 2181-3795

“PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA”
xalqaro ilmiy-metodik jurnal

«ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ»
международный научно-методический журнал

“PEDAGOGICAL ACMEOLOGY”
international scientific-methodical journal

№4(6) 2023

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi OAK Rayosatining 2023-yil 5-maydagi 337-qarori bilan 07.00.00 - tarix, 13.00.00 - pedagogika, 19.00.00 - psixologiya fanlari bo‘yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo‘lgan zaruruy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

MUNDARIJA

07.00.00 - TARIX	6
Мубинов Муҳаммадали Ақобирович. Изучение политической, социально-экономической жизни Бухарского эмирата англоязычными авторами	6
13.00.00 - PEDAGOGIKA FANLARI	13
Alimardonov Zohid Shukurillaevich. Kursantlarda kommunikativ kompetentlikni shakllantirish samarali muloqot sharti sifatida	13
Axmedov Axat Axrorovich. Fizika darslarida talabalarning fanga oid kompetensiyalarini mobil dasturlar orqali shakllantirish	19
Niyozimetoza Roza Hasanovna, Qoraboyev Husniddin Kamolovich. Matn mazmunini tushunishga yordam beruvchi ish turlari	23
Muxitdinova Xadicha Sabirovna. O'zbek tilini o'qitishda mashq va topshiriqlar bilan bosqichli ishlashni tashkil etish	27
Jalolova Pokiza Muzaffarovna. Talabalarning texnik bilimlarini rivojlantirishda dasturiy ishlanmalardan foydalanish	36
Eshboyeva Surayo Qahramon qizi. Tabiiy fanlarni o'qitishda kreativlikning talqini (1-4-sinf misolida)	41
Meliqo'ziyev Dadaqo'zi Jo'raqo'ziyevich. O'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligini, bilimni baholashning o'ziga xos xususiyatlari	46
Husenova Aziza Sharipovna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida integratsiyalashgan ta'limdan foydalanishning metodik xususiyatlari	51
Shadiyeva Nigora Sharipovna. Dasturiy ta'lim vositalaridan foydalanish asosida bo'lajak geografiya fani o'qituvchilarining kreativligini rivojlantirishning ilmiy-metodik ahamiyati	57
Quliyeva Shahnoza Halimovna. Texnologik ta'lim yo'nalishida mutaxassislik fanlarini o'qitishda debat metodini qo'llash	62
Mavluda Muhamedovna Qosimova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kreativ fikrlashga o'rgatishda o'rta arifmetik qiymatni topishga doir masalalarning o'rmi	66
Eshquvvatov Ulug'bek Abdulla o'g'li. Texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarini o'qitishda mustaqil ta'limning roli	71
Almardanov Jo'rabek Bobonazarovich. Maktabgacha ta'lim tashkiloti bolalarida milliy qadriyatlarni shakllantirishning nazariy asoslari	74
Abduqodirov Jasur Baxtiyor o'g'li. Optikaga doir nostandart masalalarni yechishning metodik komponentlarini shakllantirish	78
Jabborova Saodat Zoirovna. Maktabgacha ta'lim tashkiloti kichik guruh tarbiyalanuvchilarini milliy qadriyatlar vositasida axloqiy tarbiyalashning shakl, usul va yo'llari	82
Axmedov Aminjon Amrullayevich. Talabalarda oilaviy qadriyatlarga ijobiy munosabatlarni rivojlantirishda qadriyat kategoriylari mazmuni	87
Hamroyeva Sevara Nasriddinovna. STEM ta'limi orqali talabalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda demonstratsion tajribaning o'rmi	92
Eshchanov R.A., Shirinova D.O., Sobirov J. 7-sinf kimyo darsida kislorod mavzusini o'qitishda barqaror taraqqiyot ta'limi tushunchalarining ahamiyati	95
Egambergan Madraximovich Xudoynazarov. Bo'lg'usi boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatishning didaktik tamoyillari	100
Toshpulatova Niyoxon Shavkatjon qizi. Boshlang'ich sinflarda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash jarayoni pedagogik-psixologik talqini	104
Tojiyev Husniddin Baxtiyorovich. Kichik yoshli o'quvchilarning informatika darslarida axborotni tuzilmalashtirish mahoratlarini shakllantirishning metodik va didaktik aspektlari	108
Abdusamatov Alisher Sobirovich. O'qituvchi semiotik kompetensiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida noverbal semiotikani o'zlashtirish	111

**BO'LG'USI BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI MANTIQUIY FIKRLASHGA
O'RGATISHNING DIDAKTIK TAMOYILLARI**

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lg'usi boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatishning didaktik tamoyillari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: fikrlash, mantiqiy fikrlash, qobiliyatlar, ichki motivatsiya, qadriyatlar.

**ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ
ЛОГИЧЕСКОМУ МЫШЛЕНИЮ**

Аннотация: В данной статье описаны дидактические принципы обучения логическому мышлению будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: мышление, логическое мышление, способности, внутренняя мотивация, ценности.

**DIDACTICAL PRINCIPLES OF TRAINING FUTURE TEACHERS LOGICAL
THINKING**

Annotation: This article describes the didactic principles of teaching logical thinking to future primary school teachers.

Key words: thinking, logical thinking, abilities, internal motivation, values.

Zamonaviy oliy ta'limning asosiy vazifasi har bir talabaning qobiliyatini yuzaga chiqarish, yuqori texnologiyali, raqobatbardosh dunyoda hayotga tayyor shaxsni tarbiyalashdan iborat. Zamonaviy jamiyat muayyan fikrlash fazilatlariga ega, erkin, ijodiy shaxsga muhtoj. Fikrlash erkinligi uning ijodiy va konstruktiv faoliyatga yo'naltirilgan tanqidiy yo'nalishini anglatadi, shuning uchun erkin shaxs tafakkurining sifat xususiyati tanqidiy fikrlashdir. Zamonaviy ta'lim tizimi shunday qurilishi kerakki, o'quvchilar mustaqil fikr yuritishlari, turli nuqtai nazarlarni, turli pozitsiyalarni solishtirishlari, faktlar, qonunlar, fan qonunlari, ularning bilimlari asosida o'z pozitsiyalarini shakllantirish va bahslasha olishlari, o'z kuzatishlari, o'zlarining yoki boshqalarning tajribalariga imkoniyat qoldirsin. Talabalarning psixologik tadqiqotlari tahlili shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining 20 foizida o'qishga bo'lgan motivatsiya past, o'rganish uchun yuqori potensial bilan ham, o'rganishga qiziqishi yo'q [1]. Shuning uchun biz barcha talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirish va amalga oshirish uchun shart-sharoitlarni yaratishimiz kerak.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi o'quvchi va o'qituvchining ijodiy hamkorligiga, maktab o'quvchilarida har qanday materialga analitik yondashuvni rivojlantirishga asoslanadi. U materialni yodlash uchun emas, balki muammoni qo'yish va yechim topish uchun mo'ljallangan.

Ma'lumki, boshlang'ich maktab yoshi yuqori darajadagi qiziquvchanlik bilan tavsiflanadi. Bu davrning muhim afzalligi fikrlash stereotiplarining shakllanmaganligidir. Idrok va kognitiv jarayonlarda sifat o'zgarishlari mavjud bo'lib, ular tufayli mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun ichki, ob'ektiv sharoitlar mavjud. Olti yoshli bolalarda idrok etish jarayoni sifat jihatidan boshqa darajaga o'tishga tayyor – o'zaro bo'ysunadigan belgilarga asoslangan murakkab standartlarni shakllantirish imkoniyati mavjud. Bu ob'ektlarning nafaqat hissiy, balki muhim xususiyatlariga ko'ra tan olinishi va turkumlanishini osonlashtiradi.

Kognitiv jarayonlar ongli va o'zboshimchalik bilan bo'ladi. Bola asta-sekin fikrlashni nazorat qilishni o'rganadi. Bundan tashqari, zamonaviy bolalar sifat jihatidan farq qiladigan motivatsion sohaga ega: bolalar ob'ektlar va hodisalar o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlariga e'tibor bermaydilar, lekin ular o'z harakatlarining ma'nosi, o'z faoliyati bilan qiziqishadi [1, 46-bet].

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun boshlang'ich maktab yoshining sezgirligini tan olish tegishli uslubiy yordamni talab qiladi. Bizning fikrimizcha, mantiqiy fikrlashni rivojlantirishni, jumladan, boshlang'ich sinf o'qituvchilarida bunday qo'llab-quvvatlash quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

- ilmiy yondashuvlar;
- uslubiy tamoyillar;
- usullar, uslublar, strategiyalar.

Ilmiy adabiyotlar tahlili [2; 3, 4] mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning ilmiy yondashuvlari sifatida quyidagilarni aniqlash imkonini beradi:

- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim;
- rivojlantiruvchi ta'lim;
- muammoli ta'lim;
- faoliyat yondashuvi.

Prinsiplarga kelsak, bu tizimda asos bo'lib, mantiqiy fikrlash rivojlanishining ilmiy jihatdan aniqlangan qonuniyatlarga muvofiqligini ochib beradigan ekologik toza prinsiplar bo'lishi kerak. U insonning biologik, aqliy va ijtimoiy hayotidagi sinkretik birlikning aksiomatik pozitsiyasini tan olishga asoslanishi kerak. Xususan, amerikalik neyro-pedagoglar miya faoliyatining neyrofiziologik naqshlari asosida bir qator o'rganish tamoyillarini ishlab chiqdilar, ularning buzilishi maktab o'quvchilari miyasining tabiiy mexanizmlarini zaiflashishi yoki buzilishiga olib kelishi mumkin.

Amerikalik neyropsixologlar J.Bryuer, R.Keyn, P.Keyn, S.Fridman va boshqalar[50, 87-bet] miya bir vaqtning o'zida ob'ektni yaxlit va qismlarga bo'lib, bir vaqtning o'zida "ko'rish" uchun noyob qobiliyatga ega, degan xulosaga kelishdi. Boshqacha qilib aytganda, o'zaro operatsiyalarni bajarish miyaning tabiiy xususiyatidir.

Bundan tashqari, amerikalik psixologlar S.Rubinshteynning rus ilmiy maktabining miyaning analitik va sintetik faoliyatini o'rganishdagi ishlariga hurmat bilan qarashadi.

Tahlil va sintez, amerikalik neyropsixologlarning fikriga ko'ra, o'rganishdagi ikkita juda muhim, doimiy o'zaro ta'sir qiluvchi psixik jarayon bo'lib, ularning doimiy rivojlanishi adekvat ta'lim texnikasi va usullari yordamida mustahkamlashni talab qiladi.

S.Turning ilmiy ishlari[5]dan foydalanib, quyidagi tamoyillarni taqdim etamiz:

1. Miya parallel protsessor sifatida (parallel protsessor prinsipi). Inson miyasi bir vaqtning o'zida bir nechta funksiyalarni bajarishga qodir. Fikrlash, his-tuyg'ular, tasavvurlar va boshqa murakkab jarayonlar miya tomonidan bir vaqtning o'zida axborotni qayta ishlash va boshqa odamlar bilan ijtimoiy-madaniy muloqot bilan amalga oshirilishi mumkin.

O'qituvchi ana shu tamoyildan kelib chiqib, o'quvchilarga o'quv-idrok faoliyatining turli mazmun va shakllari uchun keng imkoniyatlar yaratib berishi kerak. Shuning uchun o'qitishning turli usullaridan foydalanish juda muhimdir. Miyaning kam yuklanishi, shuningdek, ortiqcha yuk uning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini yodda tutish kerak. Dunyoning ob'ektiv ko'rinishidan tashqari, individual shaxs sifatida sub'ektiv tushunish va idrok etish ham mavjud. Shu sababli ta'lim jarayonida nafaqat ma'lumotni o'zlashtirish, balki shaxsiy va qimmatli munosabatlar, his-tuyg'ular, tajribalar, o'zaro ta'sirlarni ham ta'minlash kerak. Ushbu tamoyildan kelib chiqqan holda, interfaol ta'lim shakllari ayniqsa muhimdir, chunki o'zaro ta'sir miyaning "parallel protsessor" sifatida ishlashi uchun eng qulay sharoitlarni yaratadi.

2. O'rganish va bilish miya rivojlanishining tabiiy mexanizmlari sifatida. O'rganish unuman organizm uchun, xususan, miya uchun nafas olish jarayoni kabi tabiiy jarayondir. Tabiat insonga o'rganishga qodir bo'lgan miyani berdi, shuning uchun qiziquvchanlik va bilimga intilish – miyaning tabiiy ehtiyojlaridir. Pedagogika fan sifatida ana shu ehtiyojlarni qondirish uchun

102 shart-sharoitlarni ta'minlashi kerak. Qiziqishni uyg'otishning eng kuchli vositasi bu muammoli vaziyatlarni yaratish, paradokslarni qo'llash va kutilmagan analogiyalar qilishdir.

3. **O'tmish tajribasiga tayanish va miyaning tug'ma sifatleri sifatida ma'no izlash.** Inson miyasi eski tajribani yangi vaziyat bilan bog'lash rejimida ishlaydi. Yangi vaziyatni tushunish miya oldingi bilim va g'oyalarda qo'llab-quvvatlanganda sodir bo'ladi. Shuning uchun o'quv jarayonida yangi bilimlarni olish uchun o'tmish tajribasini doimiy ravishda yangilab turish muhimdir.

4. **Miya naqshlarni o'rnatish orqali ma'no izlaydi.** Tartibsizlik miyaning ishlab chiqarish faoliyatini murakkablashtiradi. Har qanday chalkash vaziyatda miya naqshlarni o'rnatish orqali ma'no topishga harakat qiladi. Shunday qilib, shaxs naqshlarni o'rnatish orqali ma'noni topish nuqtai nazaridan intellektual qiyinchiliklarni yengsa, o'rganish samarali bo'ladi.

5. **Hissiyotlar miyaning mahsuldor faoliyatining zaruriy omili sifatida.** Ajablanish, g'azab, ilhom, go'zallik tuyg'usi va hatto hazil tuyg'usi to'liq intellektual faoliyatning doimiy "hamrohlari"dir. Qulay hissiy muhitda o'rganilgan o'quv materiali yaxshiroq esda qoladi. Emotsional omil o'quvchilarning fikrlash va ijodkorligini rag'batlantiradi.

6. **Miya bir vaqtning o'zida ma'lumotni tahlil va sintez qilish,** butun va qisman ishlashga qodir. O'quv jarayonida material yaxlit va alohida, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, muammolarni hal qilishning to'g'ridan-to'g'ri va teskari usullari va isbotlash, konkretlashtirish va umumlashtirish va boshqalarning o'zaro ta'siri rejimida taqdim etilishi kerak.

7. **Miya diqqatni jamlagan va periferik idrok etish sharoitida bir vaqtda axborotni idrok eta oladi.**

O'rganishda konstruktiv omil sifatida bolaning periferik idrokining xususiyatlaridan foydalanishingiz mumkin (fon musiqasi, sinf dizayni, mebelning qulayligi va boshqalar).

8. **Talabalar miyasida ong va ong osti jarayonlari bir vaqtda sodir bo'ladi.** O'rganish jarayonida biz tasavvur qilganimizdan ham ko'proq ma'lumot olamiz. O'quvchiga nafaqat o'qituvchining aytganlari, balki butun ichki majmui (tajriba, hissiy holat, motivatsiya darajasi, maktabida kichik o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish) va tashqi (sinfidagi umumiy muhit, tovush, yorug'lik) o'quv muhitining omillari ta'sir qiladi.

9. **Miya kamida ikkita xotira tizimi bilan ishlaydi: vizual-mekansal va "esda saqlash" tizimi.** Birinchi tizim o'quvchi miyasining ishlashi uchun tabiiyroqdir. Ikkinchisi ko'proq sun'iy va vaqt talab qiladi. Shunday qilib, insonning o'tmishdagi bilimlari va tajribasidan, ma'lum bir kontekstdan qanchalik ko'p ajratilgan ma'lumot elementlari, miya bu ma'lumotni eslab qolish uchun shunchalik ko'p harakat qilishi kerak.

10. **Bilim va ko'nikmalar vizual-fazoviy xotira tizimida (vizualizatsiya prinsipi) "aks" bo'lganda, odam yaxshiroq tushunadi va eslaydi.** Materialdagi murakkab aloqalarni tushunish va eslab qolishning eng yaxshi usuli ularni grafik tarzda taqdim etishdir.

11. **Miyaning rivojlanishi ijod erkinligi sharoitida rag'batlantiriladi va bosim, majburlash va tahdid holatida bloklanadi (ijodkorlik erkinligi prinsipi).** O'quv jarayonida ijodkorlik muammosini hal qilish, tabiiyki, sinfdagi tartib-intizom muammosini olib tashlaydi.

12. **Har bir insonning miyasi o'ziga xosdir (o'ziga xoslik prinsipi).**

Har birimizning miyamiz axborotni qayta ishlash hajmi va tezligi, xotira tizimining ustunligi, aqliy jarayonlarning moslashuvchanligi va boshqalar bo'yicha o'ziga xos individual xususiyatlarga ega. Shuning uchun ham har birimizda o'ziga xos ta'lim uslubi, o'z atrofidagi dunyoni o'z tushunishi, o'ziga xos fikrlash uslubi mavjud. O'qituvchining vazifasi har bir o'quvchining o'quv va kognitiv faoliyatining o'ziga xosligini, fikrni, refleksiyaning shakllantirish, muammoni ko'rish usuli va boshqalarni qo'llab-quvvatlashdan iborat.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish metodologiyasining uchinchi komponentiga kelsak (usullar, uslublar, strategiyalar), ular zamonaviy ilmiy, o'quv va uslubiy adabiyotlarda, muhokama qilish va loyihalash usullaridan tortib, "Kubing", "Matbuot usuli", "Pozitsiyangizni egallang" va boshqa strategiyalargacha yetarli darajada ifodalangan. Har bir o'qituvchi esda tutishi kerakki, mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning har qanday usulidan (umuman olganda, o'qitishning har

qanday usuli kabi) foydalanish ta'lim jarayonining maqsadi emas. Usul maqsadga erishish vositasidir. 103

Mantiqiy fikrlash metodologiyasiga asoslangan ta'lim jarayoni ekologik jihatdan qulaydir, chunki u boshlang'ich sinf o'qituvchilarining zamonaviy avlodining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda talabalarning tabiiy qiziqishini qondiradi.

Mantiqiy fikrlash – bu fikrlashning bir turi bo'lib, unda diqqat markazida bo'lgani kabi bilimlar, intellektual qobiliyatlar, ichki motivatsiya, qadriyatlar, qat'iyatlilik va o'zini tuta bilish jamlangan. Bu xususiyat nafaqat bolaning ob'ektiv ehtiyojlarini qondiradi, balki unga ushbu ehtiyojlarni amalga oshirishga va ularni qondirishga qaratilgan o'z faoliyatini tashkil etishga imkon beradi.

Mantiqiy fikrlash texnologiyasi asosiy kompetensiyalar tizimini rivojlantirishni, shaxsni rivojlantirishni, sub'ektivlikni shakllantirishni, uning ta'lim jarayoni sub'ektidan o'z hayoti va ijtimoiy munosabatlari sub'ektiga o'zini o'zi o'tkazishni ta'minlaydi.

Bo'lg'usi boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatishda aniq metodologik yondashuv va nazariyalarga asoslanish, tarixiy-falsafiy, milliy, pedagogik-psixologik omillarning yaxlitligi va birligini hisobga olish maqsadga muvofiq.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatish jarayonini texnologiyalashtirish har doim ham kutilgan natijalarga to'liq erishish imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatishda yuqorida tavsiflangan texnologiyalar asosida rivojlantirishning shakl va usullarini maqsadli va to'g'ri tanlash sharti bilan pedagogik effektga erishish mumkin.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatish jarayonida ijtimoiy faollik ko'rsatish, o'z maqsadlarini mustaqil aniqlay olish va ularga erishish yo'llarini belgilay olish, jamiyatdagi o'z o'rniga ishonch hosil qilish manbai bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Каримова В.М. Оила психологияси. Ўқув қўлланма. – Т.: 2010. 168 б.
2. Каримова В.М. Суннатова Р. ва бошқалар. Мустақил фикрлаш. Академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари учун ўқув қўлланма. – Т.: «Шарқ», 2000. –112–б.
3. Полонский В.М. Научно-педагогическая информация: словарь справочник. – М.: Владос, 1995. – 236 с.
4. Стилл Ж., Меридис К., Темпл Ч. Танқидий фикрлашни ривожлантириш учун кейинги стратегиялар. 4-қўлланма. – Т.: ТДТУ, 2000. – 111 б.
5. Халперн Д. Психология критического мышления. — СПб.: Питер, 2000. 503 с.
7. Xudoynazarov E.M., Xudayberganov G.Q. Boshlang'ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish. darslik /- Toshkent: Bookmany print, 2023. – 212 b.